

lélektani irányzat az egészséges lelki élet vizsgálatára is képes általános pszichológiává. Végül megértjük: hogyan és miért lépte túl a pszichanalízis a lélektan hagyományos területét és miért kísérelte meg az emberiség nagy kulturális teljesítményeinek: művészetnek, vallásnak, erkölcsnek új szempontok szerinti magyarázatát. A szerző előadásában ezek az elméleti lépések szinte elkerülhetetlenül következtek egymásból. Egy önmagában logikus gondolatrendszer kibontakozását követhetjük nyomon. De éppen azért, mert történeti sorrendet követ, az ismertetést azt sugallja, hogy ez a gondolatrendszer nem zárt, hanem a jövődő fejlődés előtt nyitott. Eközben, ha az alkotó titkaival nem is, de emberi nagyságának bizonyos jellemzőivel találkozhat az olvasó: eredetiségével, igazságszeretetével, őszinteségével. A bátorsággal, ahogy az egyszer felismert igazság mellett kitart, még ha népszerűtlenséget, sőt vádaskodást kell is érte vállalnia. És nem utolsósorban stílusának eleganciájával.

Az első két tanulmányt ma már klasszikusnak számító magyar fordításban (Ignotus, Kovács Vilma, Dukacs Géza) adja közre a kiadó, a másik kettőt mai szerzők (Buda Béla és V. Meller Ágnes) fordításában. A szerkesztők — hangoztatva, hogy ez a kötet nem a tudományos Freud-filológia igényével készült — csak a legszükségesebb jegyzetekkel egészítették ki a szöveget, ezek azonban hasznos segítséget jelentenek az olvasónak. A kis könyv nem csupán szakmai érdekességű. Értékes olvasmánya lehet mindenkinek, aki a pszichanalízissel — a huszadik századnak e mindmáig nagy hatású lélektani irányzatával — meg akar ismerkedni, akár bevezetésként, akár eddigi ismeretei összefoglalásaként olvassa.

VIKÁR GYÖRGY

Benkő József levelezése

A LEVELEKET ÖSSZEGYŰJTÖTE ÉS A JEGYZETEKET SZERKESZTETTE: SZABÓ GYÖRGY ÉS TARNAI ANDOR. AZ ELŐSZÓT ÍRTA: SZABÓ GYÖRGY

Magyarországi tudósok levelezése I. MTA Irodalomtudományi Intézete, Budapest, 1988. 495 old., 130 Ft

Tarnai Andor először 1984-ben, a szegedi értelmiségtörténeti konferencián számolt be arról a több évet átfogó kutatómunkáról, amelyet az ELTE régi magyar irodalomtörténeti tanszékéhez kapcsolódó irodalmárrok, művelődéstörténészek végeznek a magyarországi tudóslevelezések feltárásának érdekében. Mivel a munka már megkezdődött, de a kialakított koncepció vitára még nem került, az előadás célja elsősorban „az eddigi elgondolások ismertetése és a vitatható vagy vitatandó pontok feltárása” volt. Miután a sorozat első kötete *Benkő József levelezésének* impozáns gyűjteménye részben éppen Tarnai Andor fáradhatatlan munkálkodásának eredményeképpen jelent meg, jó alkalom kínálkozik a korábban közreadott vitatézisek és a megvalósulás szembesítésére.

Ahogy Tarnai Andor megállapítja, a levelezések kiadásánál az időhatárt a XVIII–XIX. század felé kell kiterjeszteni. A tudóslevelezés klasszikus korszaka a XVIII. században kezdődött, amikor a tudományszervezés egyik legfontosabb — néha egyetlen — eszköze a levél volt. Ékes példája ennek a század polihisztorának, Kazinczy Ferencnek a levelezése, amelynek összegyűjtése, kiadása megelőzte a teljes életmű kritikai kiadását, és egyben példát is mutatott a század levéltérképének feltárásához. Kazinczy nagyságához nem mérhetők, de mégsem hanyagolhatók el azok a XVIII. századi tudományszervezők, akiknek munkássága nem olyan széles körű ugyan, a tudományos élet megteremtésére irányuló levelezésük azonban megérdemli a figyelmet. Ilyen személyiség volt Benkő József is, akinek levelestárából közel negy-

száz levelet ismerhet meg az utókor. Benkő József munkásságával XVIII. századi művelődéstörténetünk kutatói csak elvétve foglalkoztak. A nagy szintézisekben (*A magyar irodalom története*, Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*) jó esetben néhány mondatos említést kap, de többnyire felsorolásokban fordul elő a neve. Monográfiája százharminc éves (Mikó Imre: *Benkő József élete és munkái*, Pest, 1867) és a legfrissebb tanulmány is főleg nyelvészeti szempontból foglalkozik vele (Éder Zoltán: *Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság*, Bp., 1978). Ezért is különösen fontos Szabó György bevezető tanulmánya, amely az életrajz fontosabb adatait is összefoglalja, ám természetesen a levelezést állítja a középpontba. Persze éppen a Benkőre vonatkozó szakirodalom szétszórtsága miatt nem ártott volna, ha a szerző az életrajz vitatott pontjaira is kitér. (Zoványi Jenő egyháztörténeti lexikonában arról olvashatunk, hogy Benkő „iszákosága és ebből folyó hibái miatt” vonult vissza középajtai birtokára, majd a köpeci lelkészségből is nyilván hasonló okok következtében kellett nyugalomba helyezni. Szabó György eufemisztikus megfogalmazással csupán „kátyúba esett”, „álláslehetőségről”, „keserű tapasztalatokról” ír, Benkő állásváltoztatásainak tényleges okait illetően nem foglal állást.) A tanulmány fő érdeme, hogy ráirányítja a figyelmet a levelezés lényeges elemeire, a jelentős partnerekre (Kazinczy, Révai Miklós, Wesszprémi István, Cornides Dániel, Teleki Sámuel, Koppi Károly, Aranka György és mások), a tudományos élet szervezésének XVIII. századi sikereire és kudarcaira. A levelek különleges válfaját képezik azok a tudósítások, amelyeket Benkő magyar hírlapoknak küldött, a Magyar Hírmondónak és a Magyar Kurírnak. Sajtóleveleinek közreadása információértékük miatt mindenképpen dicsérendő.

Benkő József levelezése negyvenhat évet fog át. Szorgalmas levélíró volt, tehát a közölt 389 levél csak töredéke teljes munkásságának. A közreadók minden hozzáférhető anyagot összegyűjtöttek, várható azonban újabb le-

velek felbukkanása is. Tarnai Andor a tudóslevelezés közreadásának egyik gyakorlati nehézségét idézett tanulmányában abban látja, hogy az anyag a magyar mellett gyakran latin, német, francia leveleket, szövegrészeket, kifejezéseket tartalmaz. Tarnai elismeri, hogy „az idegennyelvi ismeretek régi kánonának megváltozása miatt” a sajtó alá rendezésben gyakran társszerzős megoldást kell választani. A megjelent anyagnál viszont „a kötet olvasóinak eleve föltételezett nyelvtudása miatt” nem fordították le az idegen nyelvű részeket, hanem a történeti források közlésénél szokásos regesztát illesztettek a levelek elé. Úgy érezzük, hogy a kritikai kiadásokban is használatos idegen, illetve régi, elavult szavak magyarázatát nem kellett volna elhagyni (pl. vondoskodik, kurutolás, purizáltatni, dacos kő). A kötetet sok hasznos mutató (a levelek címtettjei, írói, helynév- és személynévmutató) teszi könnyen használhatóvá. A helynevek regisztrálásánál megtalálhatjuk a levélben olvasott és a ma használatos névalakot is. (Zárójelben megadható lett volna az országnév rövidítése is.) A személynévmutató tartalmazza a legszükségesebb évszámokat, illetve életrajzi adatokat, a közel kétezer név azonosítása fáradságos kutatómunka eredménye.

A levelek szövegkritikai jegyzeteit a sajtó alá rendezők a lehető leggazdagabban állították össze. A bizonytalan adatoknál nem bocsátkoznak találgatásokba, csak a teljesen biztos adatokat magyarázzák meg. Benkő és partnerei gyakran említnek könyvcímeket, közölnek könyvjegyzékeket. Az egyes tételek azonosítása időnként megoldhatatlan feladatok elé állította a kiadvány szerkesztőit. Ezek az apró hiányosságok azonban elhanyagolhatók a forráskiadvány adatgazdagsága mellett.

Noha Benkő levelezésének összegyűjtésével és kiadásával új sorozat kezdődött, a tudóslevelezések közzétételének vannak ma is haszonnal forgatott előzményei. A humanista levelezést reprezentálják Vitéz János, Váradai Pál episztoláriumi, a Monumenta Hungariae Historica sorozatban jelentek meg Oláh Miklós és Verancsics Antal levelei. Magyar és

lengyel kutatók együttes munkájának eredményeként indultak meg a nyolc kötetre tervezett Dudith András-levelezés kiadásának munkálatai. Meg kell említeni Senczi Molnár Albert leveleinek Dézsi-féle kiadását és a XVII. századból Kanizsai Pálfi János és Vitnyédy István levelezését, jöllehet a szó XVII–XIX. századi értelemben nem tekinthetők tudósnak. Fontosabb a XVIII. század nagy hagyatékainak (pl. Bél Mátyás, Lázár János, Bíró István, Cornides Dániel, Pray György, Weszprémi István levelezésének) összegyűjtése és kiadása. Tarnai Andor idézett beszámolójában a tudóslevelezések feltárása területén elvégzendő feladatok sokaságát sorolja fel. Szabó Györggyel végzett munkája példamutató nyitánya a magyarországi tudóslevelezéseket közreadó, nagy szakmai érdeklődésre számító sorozatnak.

■ NÉMETH S. KATALIN

Angelusz Róbert: Félig-meddig. Reformgondolkodás és reformellenesség

(Fehéren feketén) Közgazdasági és Jogi
Kiadó, Budapest, 1989. 156 old., 70 Ft

Ki emlékszik arra, mi történt 1981-ben? Már almanachokban kell utánanézni — ha egyáltalán érdekel valakit —, hogy ekkor indul első útjára a Columbia ürrepülőgép; hogy Párizs és Lyon között 2 óra 40 perc alatt teszi meg az utat a világ leggyorsabb vonata; hogy az Üllői úti Tengerszem éttermet árverésen adták szerződésbe. És ki emlékszik ma már Sebastian Coe-ra és Steve Ovettre, akik egy év alatt kétszer is megdöntötték az egymérföldes síkfutás világcsúcsát; vagy arra, hogy John McEnroe már harmadszor nyerte el az Egyesült Államok nyílt teniszbajnokságát? Mindez lassan történelemmé válik: amatőr hobbilovagok és hivatásos történészek terepévé.

Ebben az 1981-es évben készült az

ELTE Szociológiai Tanszékén az úgynevezett közgazdászvizsgálat, amelyben közgazdászokat kérdeztek a magyar gazdaság állapotáról, perspektíváiról. A vizsgálat eredményei majd tíz év múltán most jelentek meg Angelusz Róbert feldolgozásában. A szerző tehát a múlt időt és az emberi túlélés egyik legfontosabb segítőjét, a felejtést kísérti meg.

Mert mit tud kezdeni az olvasó ma, 1990-ben, az elmúlt évtizedek reformcsődjei, reformképtelenségei végételen és szomorú tapasztalatainak birtokában azzal: hogyan gondolkodtak annak idején a magyar közgazdászok a magyar gazdaságról, a politikai közéletéről, vagy a reform fogalmának értelméről. Hiszen még ha a legjobbakat gondolták is, láthatóan ez nem sokat segített. És mit tud kezdeni egy szociológus az amúgy is illékony és gyorsan változó véleményeknek, vagy a mögöttük felsejlő, kevésbé érzékeny, de az idők során mégis változó attitűdöknek a megnyilvánulásaival ennyi év múltán? Egyáltalán, tud-e valami fontosat mondani egy ilyen vizsgálat?

Félig-meddig — ahogy a szerző írja könyve címében. És ez nem kevés. Az elemzés titka pedig, miként a szerző írja a kelet-európai reformokat támogató és előrelendítő közvéleményáramlatokról az, hogy azok a közvetlen politikai kontroll és irányítás, valamint a társadalmi nyilvánosság viszonylag magas szintjének hiányában, sokszor rejtőzködve, idegen ruhában jelentkeztek. Megrettenve talán a magyar szociológia akkori és jelenlegi állapotától, a szerző maga is rejtőzködésre kényszerül. Hiszen most, amikor végre megadatik a jog, hogy talán minden korlátozás nélkül kérdezhessünk, világlik ki, mennyire kevés elméleti fogódzóval és empirikus eredménnyel rendelkezünk; mennyire keveset produkált a magyar szociológia; s mennyire vagyunk magunk is az elmúlt évek foglyai. S mivel a szakmai közélet illetően állapotától és a kelet-európai társadalmakra vonatkozó elméleti felkészületlenségünkől a szerző sem függetlenedhet, ekképp rejtőzik egy elmúlófélben levő világ árnyékába. Belülről elemezve annak részleteit — egyedülálló finomsággal. A többit rábízva az ol-